

Házy Erzsébet,
és
Kálmán György

HUMOR ÉS NEVETÉS

Jegyzetek a „Felfelé a lejtőn” című új magyar filmvígjátékról

A nevetés nem bizonyít

A néző már ilyen: szeret nevetni. Kacag Shakespeare-n és mosolyog egy sikerült tréfán, nevet a kabaréban, bohózatban, nevet a jégen elcsúszó emberen, sőt olykor még Csehov legtragikusabb színein is. Nevetni jó, nevetni könnyű, Molièren és Chaplinen, bárgyuságon éppúgy, mint mély, eleven komédián.

Néha azon tűnődöm, elég finom műszer-e a nevetés, ha ennyi mindenben lehet nevetni. Ez a műszer nagyon durván jelzi a minőségi különbségeket. Én például a bohóctréfán jobban nevetek, mint Swiften, de nem tartom a bohócot nagyobb szatirikusnak Swiftnél. A rekeszizom nem értékmérő, csak annyit jelez, hogy: humor a láthatáron, se többet, se kevesebbet. Elviheti az ördög azt a nézőt, aki csak azért nem nevet egy kuplén, mert úrfikorában már jól mulatott Cervantesen; de azt is, aki Csehovon csak azért nevet, mert a pesti kabaréban már begyakorolta magát. Jó és közepes, nagyszerű és olcsó, zseniális és ordenáre humort isten szűkmarkú ajándéka-

ként egyetlen módon reagálhatunk le: nevetéssel, ezért van az, hogy a nevetés nem vall arról, hogy min is nevettem, legfeljebb utólag kapok észbe, hohó, nem értet egyet a rekeszizmaimmal, s megkeseredik a szám — egy józú nevetéstől.

Manapság azonban a humoristák kikezdehetetlen érve, hogy rajtuk nevetnek. Remekmű az, amin másodpercenként tízszer lökhajtásos sebességű nevetés robban; másodosztályú Molière érdeméremre tarthat számot az a munka, melyben minden pointe „bejön”; óránként negyven kacaj tisztességes siker; harmincnál kezdődik a bukás. Nem akarom elkeseríteni a jókedélyű humoristákat, de az emberek azon is nevetnek, ha valaki fenékreesik a síkos lépcsőházban, ha egy mellényt rosszul gombol be az ellenszenves főnök; ha egy kritikus a humoristákkal bártorkodik kötözködni és nem számol a következményekkel.

Jót nevettem a filmen

Ezek után ne vegyék sértésnek, ha azt mondom, *Darvas Szilárd* és *Királyhegyi Pál* filmjén jót nevet-

tem. Láttam már tucatjával gyöngébb filmeket is a „Felfelé a lejtőn”-nél, s azokon olykor még többet hahotáztam. Miért ne nevettem volna az új magyar filmvígjátékon, mikor annyi szellemes és ötletes tréfát szufoltak bele a szerzők? Darvas Szilárd nagy tehetsége vitathatatlan, gyengébb perceiben is rangos mester; Királyhegyi Pál kisujjából is több vicc pereg le óránként, mint amennyit én egy élet szorgos elmemunkájával összehordhatnék. Új filmjűkben is: mennyi kápráztató ötlet, huncutság sorakozik, egy-egy felsziporkázó tréfa már-már a másikat homályosítja el. A csempész egy bőriparról szóló vastag könyvben lopja ki a gyárból a bőroket — s a barátját kapják rajta. Árendőr vigyáz a rablókra, míg fosztogatnak — de végül egy igazi rendőr karjába futnak. Álomport küld kávéban riválisának a dízóz, s a saját édesapja hőnpinti fel a zsongító feketét. Egy vidéki borbélymestert egy gyönyörű nő képével ugratnak be vőlegénységbe, s két mókás zsaroló híz hasznót az öregedő mester utolsó fellobbanásából.

E viccek mindegyikéből az ötlet-szegény hollywoodiak egy-egy estét betöltő filmet gyártottak volna. Káprázik a szem ennyi exportképes feleslegtől. Mert a tréfákra és fonák helyzetekre még az se fogható rá, hogy a bohózat-irodalom elkoptatott kellékei volnának. Egyikén-másikán rajta is a szerző egyénisége, Darvas Szilárd rokonszenves fanyarságá-

nak, Királyhegyi bő fantáziájának védjegye.

S a filmjük mégse igazán jó.

Hódolat a dramaturgiának

S hogy miért nem, aligha könnyű elemezni. Talán nincs mondanivalója? Hogyne lenne. Harcosan agitál a gyári szarkák ellen, leleplezi az éjszakai élet vámszedőit, néhány imperialista kémet, egy kozmopolita dízózt, még a legitimista Habsburg rajongóknak is jól odapörköl egy Ferencz Jóska-t játszó tébolyult alakjában.

A cselekmény szövése mesteri. Ilyen bonyolult történetet Molière se tudhatott kitalálni, elmondani se lehetne csak folytatásos regényben. A cselekmény szálai ötszörös csomóval kötődnek egymáshoz; nem lóg ki senki a történetből, s mindenki találkozik mindenkivel. Egy-egy alakon legkevesebb öt dramaturgiai funkciót mutathatna ki az orvos, a sorsok szétféphetetlenül fonódnak össze, a mese szövete kikezdhetetlen, fel nem fejthető. A börgyári szarka zsaroló is, rabló is, a zenetanár magánórákat ad, lokált igazgat, mellékesen orgazda és kém; a rokonszenves főhős „gyári viszonylatban” balek, cinkostárs egy bűnszövetkezetben, árendőr és hős; a lokálénekesnő nagyszerű opera-áriákat énekel de egyszerűségi kiváló óvónő. Csak a statiszták nem állás-és jellemvonás-halmazok, ellentmondás nélküli egyéniség csak nekik jutott, s egyedül a Ferencz Jóska azonos a Ferencz Jóskaival.

Ennyi bonyolult jellem: gyanús. Az ilyen dramaturgia bűvészmutatvány és szemfényvesztés, s halmozása tulajdonképp takarékoskodás. Egy alak öt „funkciójából” csupán csak egyet kötelező megoldani, a többi felett elegánsan siklik át. Ha a zenetanárt nem tudom leleplezni üresfejű, pózoló dilettánsként, leleplezem, mint kémet: kiséfál az egyik kelepceből, de jön még ugyis az én utcámba. Ha Kovács Lajost kidobják igazságtalanul a gyárból, napirendre térek fölötte; hisz neki se kell meg-harcolnia a tévedőkkel. Átsuhan egy másik bonyodalomba, ott majd megmutatja, hogy legény a talpán. Minden konfliktuson ott a csapóajtó,

Psota Irén —
a dízóz

melyen az alak kibújhat, s melyet hivatott dramaturg tetszése szerint nyitogathat.

S még ez se baj. Nyugtalanítóvá csupán ott válik, hogy minden ajtó végül egy valóságos kémhistóriába nyílik, melynek titokzatosságával és érthetelenségével hagymáz-as agyrémek se vetekedhetnek.

S még ez se baj. Az egyik cselekményszál kissé halvány, vagy tegyük fel, hogy a kritikus téved, s ez a történet se olyan képtelen, mint jóhiszeműen véli. Annyi azonban bizonyos: hogy száraz és cseppet se humoros.

Itt a magyarázata rossz érzésünknek. Ebben a filmben — mint sajnos, néhány filmvígjátékunkban is — a mondanivalót csak rászerelelték a tréfák sorozatára. Méghozzá nagyszerűen szerelelték rá, a cselekmény jól körülindázza a toldott anyagot; a történetből látszatra semmi se lóg ki. Csak éppen humor és világnézet nem forr össze, nem szervül. Vannak pompás helyzetek, jó viccek, melyek külön külön megtölthetnék az eheti „Ludas Matyit”; s nyomukban ott a derék mondanivaló, melyben három kémfilmre való porlad.

Ime a film; humora is van, mondanivalója is van, s mégse jó. Mi hát a baja?

Hogy itt a humornak nincs mondanivalója és a mondanivalónak nincs humora.

A rendezés

Ilyen filmet is lehet jól rendezni, s Gertler Viktor állja a nehéz próbát. Ami ötlet, tréfa, humor és vicc kimazsolázható a forgatókönyvből, az ott a vásznon is; pergő, ritmusos, eleven képsorokká tömörül. Helyzetkomikum akad is száznál több, hibátlanul érvényesül valamennyi. A színészek játéka is erélyes rendező keze látszik; Gertler epizód szerepre is egy *Egri Istvánt*, egy *Peti Sándort*, vagy *Raksányi Gellért* vonultat fel. Az operatőr is a kezére dolgozott izléses képekkel, hű felvételekkel, a tánckartól a statisztáig mindenki a helyén van.

Házy Erzsébet,
Ráday Imre,
Raksányi Gellert

S a főszereplők

Házy Erzsébet tehetséges, bájos, kulturált színésznő, hangja árnyalt, finom, egyénisége illúziót keltő. S nagyon fegyelmezett, a ripacskodás árnya se fér hozzá. *Kálmán György* is nagyszerű, mozgása egy pantomim-színészé, mimikája emberi és kifejező, a film második felében megvesztegetően kedves. *Kazal Lászlótól* se tagadjuk meg az elismerő szavakat, tehetsége a kuplééneklésnél jóval többre érdemesíti. *Psota Irén* egy szanzont ad elő, három jelenetben vonaglik, s mégis felejthetetlen, két mozdulatból alakot mintáz, nagy komika. Értelmetlen szerepekben is igen kitűnő *Ascher Oszkár*, *Kibédy Ervin*. S alighanem így sorolhatnánk a szereplőlistát végig.

Ráday Imre

Nagy szerepe van és mégsincs szerepe, mert a megírt alak ereiben tinta csorog, szívdobogása írógépkopácsozás, beszéde közhely. A semmiből így ritkán varázsoltak mint *Ráday*; egy mozdulatára emberi alak támad, egy szemvillanására lélek a kócba, elragadó színész, mély humora van, lehetlen hatásokkal dolgozik, az egyszerűség eszköztelen raffineriájával. A commedia del artekben teremtettek így színészek, az alkalmi szöveg fölé növe, a játék hevületében, s mindezt filmen, felvevőgép előtt, közönség nélkül. Miért látjuk olyan ritkán filmen?

UNGVÁRI TAMÁS